

سبک‌شناسی نثر

(ویراست دوم)

دکتر سیروس شمیسا

www.ketab.ir

تهران - ۱۳۹۰

سرشناسه	: شمیس، سیروس، ۱۳۲۷-
عنوان و پدیدآور	: سبک‌شناسی نثر / سیروس شمیس.
وضعیت ویراست	: ویراست ۲.
مشخصات نشر	: تهران: میترا، ۱۳۸۹.
مشخصات ظاهری	: ۴۰۸ ص.
شابک	: ۹۷۸-۹۶۴-۸۴۱۷-۵۴-۸
وضعیت فهرست‌نویسی	: فیا
موضوع	: سبک‌شناسی
موضوع	: نثر فارسی -- تاریخ و نقد
رده‌بندی کتگروه	: ۱۳۸۹ م ۲ ش ۸ / PIR ۸۷۲
رده‌بندی دیویی	: ۸۵۸ / ۸۰۰۹
شماره کتابشناسی ملی	: ۲۱۰۶۴۱۲

سبک‌شناسی نثر

دکتر سیروس شمیس

چاپ اول از ویرایش دوم: بهار ۱۳۹۰ - چاپ: چاپخانه تابش

حروف‌نگاری و صفحه‌آرایی: میترا، الهام یگانه

شماره: ۵۰۰۰ نسخه

حق هرگونه چاپ و نشر برای نشر میترا محفوظ است.

نشر میترا: خیابان مجاهدین اسلام، شماره ۱۸۲

تلفن: ۲۲۱۳۳۵۰۵، نمابر: ۳۳۵۰۴۲۲۴

شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۸۴۱۷-۵۴-۸ ISBN: 978 - 964 - 8417 - 54 - 8

فهرست مطالب

۱۳	پیشگفتار ویرایش دوم
۱۵	پیشگفتار چاپ نخست
۱۷	فصل اول: مقدمات
۱۷	دوره‌های نشر
۱۹	کتب نشر از میان رفته
۲۰	کتب پهلوی
۲۱	نثر ابوالمؤید بلخی
۲۳	تأثیر نثر پهلوی در نثر عربی
۲۴	جملات و عبارات فارسی در کتب قدیم عربی
۲۴	فارسی دری
۲۵	پانوشته‌ها
۲۷	تمرینات
۲۹	فصل دوم: نثر مرسَل
۳۰	دوره سامانیان
۳۰	۱. مقدمه شاهنامه ابومنصوری
۳۲	۲. ترجمه تاریخ طبری
۳۳	۳. ترجمه تفسیر طبری
۳۵	۴. هداية المتعلمين في الطب
۳۶	۵. حدود العالم من المشرق الى المغرب
۳۶	۶. تفسیر پاک
۳۶	۷. الابنيه عن حقایق الادويه

۳۶	۸. تفسیر کمبریج.....
۳۷	دوره غزنوی.....
۳۸	۱. نورالعلوم.....
۳۹	۲. آثار فارسی یوعلی سینا.....
۳۹	۳. التفهیم لاوایل صناعة التنجیم.....
۴۰	۴. کشف المحجوب.....
۴۰	۵. قصص الانبیاء.....
۴۰	۶. نامه های یونصر مُشکان.....
۴۱	۷. تاریخ سیستان.....
۴۱	۸. زین الاحبار.....
۴۲	۹. کشف المحجوب.....
۴۲	۱۰. آثار ناصر خسرو.....
۴۳	مختصات نثر مُرسل.....
۴۹	پانوشته ها.....
۵۳	تمرینات.....
۵۵	فصل سَوّم: نثر بینابین (از اواخر نیمه اول قرن پنجم تا اوایل قرن ششم).....
۵۶	۱. تاریخ بیهقی.....
۵۷	ارزش ادبی تاریخ بیهقی.....
۵۹	مختصات نثر بینابین.....
۶۴	۲. سیاست نامه.....
۶۴	۳. قابوس نامه.....
۶۶	مختصات زبانی نثر مُرسل.....
۷۰	پانوشته ها.....
۷۱	تمرینات.....
۷۳	فصل چهارم: نثر موزون.....
۷۳	آثار خواجه عبدالله انصاری.....
۷۴	یادگار شعر ایران پیش از اسلام.....
۷۷	۱. اسجاع یا ترانه های سه لختی.....
۷۸	۲. اسجاع دو لختی یا مفردات.....

۷۸	۳. مستزاد گونه هجایی
۷۹	۴. رباعی خُصّی
۸۰	۵. رباعی چهار قافیه‌یی
۸۰	۶. رباعی سه بیتی
۸۰	۷. مثنوی
۸۲	در آمیختگی نثر و نظم
۸۲	طبقات الصوفیه
۸۳	کشف الاسرار
۸۴	یک سند مهم درباره نثر موزون
۸۵	تفسیر لسانی
۸۷	پانوشت‌ها
۸۹	تمرینات
۹۱	فصل پنجم: نثر فنی
۹۱	مقدمه
۹۲	نثر فنی
۹۲	برخی از مختصات نثر فنی
۹۳	رجحان وصف بر خبر
۹۵	نثر فنی، شعر سبک آذربایجانی
۹۶	نثر فنی از دیدگاه زبان فارسی
۹۸	نثر فنی، نثر مصنوع
۹۸	وصف فصول
۹۹	وفور صنایع بدیعی و بیانی
۱۰۰	چند مسألهٔ زبانی
۱۰۱	نکاتی درباره نثر فنی
۱۰۴	پانوشت‌ها
۱۰۵	تمرینات
۱۰۷	فصل ششم: کتب نثر فنی در عهد سلجوقی
۱۰۷	کلیده و دمنه
۱۱۱	کلیده و دمنه و داستان‌های بیدپای

۱۱۳	ترسل و منشآت
۱۱۳	عَبَّه الكُتَبه
۱۱۴	التوسل الى الترسل
۱۱۶	منشآت خاقانی
۱۱۷	منشآت رشید و طواط
۱۱۷	مقامه نویسی
۱۱۹	مقامات حمیدی
۱۲۳	ترجمه تاریخ یمنی
۱۲۵	راحة الصدور
۱۲۷	پانوشته
۱۳۱	تعمینات
۱۳۵	فصل هفتم: نثر ساده و بینابین قرن ششم
۱۳۵	مُجمل التواریخ و القصص
۱۳۶	تاریخ بخارا
۱۳۷	آثار غزالی
۱۳۸	آثار عین‌القضات
۱۳۸	آثار سهروردی
۱۳۹	ابوالفتح رازی
۱۳۹	اسرار التوحید
۱۴۱	تذکره الاولیا
۱۴۲	رساله قشیریّه
۱۴۲	معارف بهاء‌ولد
۱۴۸	نثر بینابین
۱۴۸	چهار مقاله
۱۵۲	تاریخ طبرستان و نامه تنسر
۱۵۳	پانوشته‌ها
۱۵۵	تعمینات
۱۵۷	فصل هشتم: دو جریان ادبی در قرن ششم
۱۵۷	شیفتگی به زبان و ادب عرب
۱۶۰	تزئین و آرایه‌بندی

۱۶۱		سندبادنامه
۱۶۳		مرزبان نامه
۱۶۶		روضة العقول
۱۶۹		راحة الارواح
۱۷۰		پانوشت ها
۱۷۲		تمرينات
۱۷۵		فصل نهم: ادامه نشر فنی در قرن هفتم
۱۷۵		نَفْثَةُ الْمَصْدُور
۱۷۷		تاریخ جهانگشای
۱۸۱		تاریخ و ضاف
۱۸۳		نشر فنی مبتنی بر نشر مرسل
۱۸۵		پانوشت ها
۱۸۸		تمرينات
۱۸۹		فصل دهم: امتزاج نشر موزون مرسل و فنی در قرن هفتم
۱۸۹		مرصاد العباد
۱۹۱		گلستان
۱۹۶		پانوشت ها
۱۹۷		تمرينات
۱۹۹		فصل یازدهم: هم مرسل هم فنی
۱۹۹		المعجم فی معاییر اشعار العجم
۲۰۱		جوامع الحکایات و لباب الالباب
۲۰۲		مؤخره در کتب ساده قرن هفتم
۲۰۴		پانوشت ها
۲۰۵		تمرينات
۲۰۷		فصل دوازدهم: اثرات حمله مغول
۲۱۱		پانوشت ها
۲۱۳		تمرينات
۲۱۵		فصل سیزدهم: کتب تاریخی ساده قرن هشتم

۲۱۶	جامع التواریخ
۲۱۷	تجارب السلف
۲۱۷	تاریخ گزیده
۲۱۸	تاریخ بناکتی
۲۱۸	مجمع الانساب
۲۲۱	پانوشت‌ها
۲۲۲	تمرینات

فصل چهاردهم: کتب ادبی و عرفانی قرن هشتم

۲۲۳	۱. کتب ادبی
۲۲۳	دستور الکاتب
۲۲۴	روضة الخلد
۲۲۴	انیس العشاق
۲۲۵	۲. کتب عرفانی
۲۲۵	اوراد الاحباب و فصوص الآداب
۲۲۵	فردوس المرشديه فی اسرار الصمدیه
۲۲۶	مصباح الهدایة و مفتاح الکفاية
۲۲۶	مناقب العارفين
۲۲۸	رساله فریدون سپهسالار
۲۲۹	رسائل علاءالدوله سمنانی
۲۲۹	نزهة الارواح
۲۳۲	پانوشت‌ها
۲۳۳	تمرینات

فصل پانزدهم: نثر در قرن نهم

۲۳۶	جریانات فرهنگی این دوره
۲۳۶	۱. حرکت به سوی ساده‌نویسی
۲۳۷	۲. رواج تاریخ‌نویسی
۲۳۷	۳. رواج لغات ترکی
۲۳۸	۴. افول ادب عرب
۲۳۸	۵. تنزل تحقیق و تتبع

۲۳۸	۶. درسی شدن عرفان
۲۳۸	۷. مردمی شدن شعر
۲۳۸	کتاب تاریخی
۲۳۸	ظفرنامه شامی
۲۳۹	ظفرنامه تیموری
۲۳۹	زبدة التواریخ
۲۳۹	مطلع السعدین
۲۳۹	مجمعل فصیحی
۲۴۰	روضه الصفا
۲۴۰	کتاب ادبی
۲۴۱	تذکره الشعراء
۲۴۲	آثار جامی
۲۴۴	آثار واعظ کاشفی سیرداری
۲۴۶	ویژگی های نشر این دوره
۲۴۸	پانوشت ها
۲۴۹	تعرینات
۲۵۳	فصل شانزدهم: نشر دوره صفویه
۲۵۴	اوضاع نشر
۲۵۵	انواع نشر
۲۵۶	۱. نشر ساده
۲۵۶	۲. نشر مصنوع
۲۵۶	۳. نشر بینابین
۲۵۷	مختصات نشر این دوره
۲۵۹	کتاب ادبی
۲۵۹	عیار دانش
۲۵۹	کتاب تاریخی
۲۶۰	حبیب السیر
۲۶۲	تذکره نویسی
۲۶۳	فرهنگ نویسی
۲۶۴	دساتیر (لغات جعلی)

۲۶۵	کتاب مذهبی شیعه
۲۶۶	رمان‌نویسی
۲۶۷	اسکندرنامه
۲۶۸	داراب‌نامه
۲۶۸	سمک عیار
۲۶۹	داراب‌نامه بیغمی
۲۷۰	داستان‌های دوره صفوی
۲۷۰	ترجمه‌ها
۲۷۱	ترجمه مهابهارت
۲۷۱	ترجمه رامایانا
۲۷۲	نسخ خطی دوره صفویه
۲۷۳	پانوشت‌ها
۲۷۷	تمرینات
۲۷۹	فصل هفدهم: عصر قاجار
۲۸۱	نثرنویسان مهم دوره اول
۲۸۱	پرشان قآنی
۲۸۲	قائم‌مقام فراهانی
۲۸۵	میرزا ابوطالب
۲۸۶	امیرنظام گزوسی
۲۸۸	نثر دوره مشروطه
۲۹۲	پانوشت‌ها
۲۹۳	تمرینات
۲۹۷	فصل هجدهم: نثر دوره معاصر
۲۹۷	مقدمه
۲۹۹	تغییر زبان
۳۰۰	داستان‌نویسی
۳۰۱	نثر تحقیقی یا دانشگاهی
۳۰۱	مقاله‌نویسی
۳۰۲	ترجمه

۳۰۲	بهبود تدریجی نثر
۳۰۳	بلاغت و حلاوت
۳۰۳	نثر معاصر در سطح فکری
۳۰۴	محمدعلی فروغی
۳۰۵	جمال زاده
۳۰۷	محمد قزوینی
۳۰۸	ملک الشعراء بهار
۳۱۰	اضطراب سبک
۳۱۱	پانویشت ها
۳۱۲	تمرینات
۳۱۵	فصل نوزدهم: در خاتمه کتاب
۳۱۵	نحوه های مختلف بررسی سبک نثر
۳۱۶	توجه به کتب تاریخی
۳۱۷	عقاید نویسندگان قدیم در مورد انواع نثر
۳۲۲	نثر شاعرانه
۳۲۳	نثر مرسل، قدرت زبان
۳۲۴	تحول نثر از دیدگاه جامعه شناسی
۳۲۶	سبک شناسی، زبان شناسی
۳۲۸	احساس سبک
۳۳۱	هنگارگریزی، هنگارافزایی
۳۳۱	نثر عادی، نثر ادبی
۳۳۴	تقسیم بندی انواع نثر در ادب عرب
۳۳۵	سجع قدیم عرب
۳۳۶	موضوعات نثر فارسی
۳۳۹	پانویشت ها
۳۴۱	تمرینات
۳۴۳	فصل بیستم: جواب تمرینات
۳۴۳	فصل اول
۳۴۳	فصل دوم

۳۴۵	فصل سوم
۳۴۶	فصل چهارم
۳۴۸	فصل پنجم
۳۴۸	فصل ششم
۳۵۰	فصل هفتم
۳۵۱	فصل هشتم
۳۵۳	فصل نهم
۳۵۴	فصل دهم
۳۵۵	فصل یازدهم
۳۵۵	فصل دوازدهم
۳۵۷	فصل سیزدهم
۳۵۷	فصل چهاردهم
۳۵۸	فصل پانزدهم
۳۶۰	فصل شانزدهم
۳۶۱	فصل هفدهم
۳۶۳	فصل هجدهم
۳۶۵	فصل نوزدهم
۳۶۷	لغت‌نامه
۳۷۹	نمایه اشخاص حقیقی و افسانه‌یی، و سلسله‌ها و اقوام
۳۸۷	نمایه کتاب‌ها و نشریات
۳۹۳	نمایه ویژگی‌های سبکی و اصطلاحات زبانی و ادبی
۴۰۱	نمایه کلمات و تعبیرات
۴۰۵	فهرست برخی از مأخذ

پیشگفتار ویرایش دوم

اینک که ده جاب مکرر از این کتاب صورت گرفته است، لازم آمد که با ویرایشی جدید حروف چینی شود. به همان شیوه مألوف، در لابلای سطور کتاب مطالبی را به اجمال و اختصار گنجاندم. الحق که ادبیات فارسی آن قدر گسترده و متنوع است که کاری دشوارتر از خلاصه نویسی نیست. در این کتاب هم همین مشکل بود. در مورد بسیاری از کتب ارزشمند مثلاً تاریخ بخارا، تاریخ بیهقی، اخلاق ناصری، آثار عبید و غیره و غیره نتوانستم بحثی داشته باشم. در مورد کتب بحث شده هم باید توجه داشت که اکثر آنها به چاپ‌های علمی و انتقادی رسیده‌اند و مصححان دانشمند در مورد مختصات زبانی کتاب‌ها در مقدمه‌های خود مطالبی آورده‌اند که شایسته ذکر و نقل است، اما حجم کتاب اجازه این کار را نمی‌داد. از سوی دیگر خود من در طی عمری معلمی بسیاری از متون را درس داده‌ام و در حاشیه صفحات یادداشت‌ها دارم که نقل آنها بی‌فایده نبود، اما کتاب را مفصل و حجیم می‌کرد؛ لذا به اشاره‌ی به اهم مطالب و نکات اکتفا شد.

با این همه اگر کسی به همین مطالب ذکر شده احاطه پیدا کند، شمس سبک‌شناسی یافته است و مثلاً می‌تواند موارد دستکاری شده در متون کهن چون بیهقی و چهار مقاله و دیگر آثاری را که نسخ کهن ندارند تشخیص دهد از قبیل افزودن «را» بعد از مفعول که گاهی مشکوک به نظر می‌رسد، حذف «یاء» از صفتی که بعد از «چون» آمده است، حذف انواع یاء مثلاً یای کنایه‌ای خواب و امثال این‌ها و در این گونه موارد نظر دهد و بحث کند.

به همکاران جوانم که به تدریس سبک‌شناسی مشغولند یادآوری می‌کنم که باب سبک‌شناسی نثر بسیار گسترده است؛ بررسی سبک‌های مذهبی فرق مختلف از دعا و مناجات و کتاب‌های آسمانی، سبک‌های مختلف عرفانی، سبک‌شناسی نسخه بدل‌ها، سبک‌های مختلف نویسندگان بزرگ معاصر و ده‌ها موضوع دیگر که در هر مورد می‌توان کتاب‌ها و مقالات متعددی نوشت.

ما در این کتاب بیشتر به بحث دوره پرداختیم، حال آن‌که بحث از سبک شخصی امثال سعدی یا بیهقی، بحث مهمی است. در ترفنی به زحمت می‌توان سبک شخصی تشخیص داد، اما به هر حال امثال زیدری تا حدی سبک شخصی دارند. مسأله مهم دیگر Idiolect یا Idiosyncrasy یا لهجه فردی است، آیا لهجه فردی منجر به سبک شخصی می‌شود؟

توجه به مسأله نسبیت که اساس تفکر دوران جدید است در سبک‌شناسی مسأله تاریخچه را پیش می‌آورد؛ مثلاً تاریخچه نثر مرسل، نثر مرسل در ادوار مختلف، مختلف است و به همین ترتیب نثر موزون در طی ادوار، داستانی مفصل دارد. سبک‌شناسی بر مبنای نوع هم کار لازمی است، بررسی سبک حماسی، بررسی نوع مناقب‌نویسی....

من خود در بحث‌های سبک‌شناسی به مسائل فکری بیش از مسائل زبانی علاقه دارم. در هر دوره گفتمان‌هایی بوده است که به آن‌ها جواب‌های مختلفی داده شده: گفتمان جبر و اختیار، گفتمان توکل... از این جنبه نیز مطالعات و بررسی‌های لذت‌بخشی می‌توان انجام داد. نباید پنداشت که این بحث ساده‌پی است، چون عموماً با تفکر اشعری با این موضوعات برخورد می‌کنند و لذا به ظاهر پاسخ‌های شبیه به هم دارند. اما ممکن است اسلوب‌ها متفاوت باشد.

به هر حال امروزه سبک‌شناسی در مسیر درست علمی در دانشگاه‌های ما مرسوم شده و باید اندک اندک نتایج پر بار آن را ببینیم.
از آقای هومن عباسپور که رحمت تهیه نمایه‌های کتاب را بر عهده گرفتند تشکر می‌کنم.

سیروس شمیس

شهریور ۱۳۸۷

پیشگفتار چاپ نخست

در نگارش این بخش معضل اصلی، یافتن راه‌حلی برای طرح تاریخ مفصل نثر فارسی در صفحاتی محدود بود. به ناچار می‌بایست از ذکر کتب بسیاری چشم پوشید و در سایر موارد به اشاره‌یی اکتفا کرد و خلاصه کلام اینکه اساساً بر اختصار گذاشت. مشکل دیگر این بود که برای بحث و فحص در مسائل سبکی احتیاج به ذکر نمونه و شواهد است. در این مورد در آنجاها که گریزی نبود به ذکر سطوری چند بسنده شد. خوشبختانه دانشجویان ادبیات در درس متون با کتب معروف از قبیل تاریخ بیهقی، تاریخ بلعمی، سیاست‌نامه، قابوس‌نامه و ... آشنا شده‌اند و لذا تا حدودی نقیصه کمبود نمونه نثر جبران می‌شود؛ اما در مورد بحث‌های سبکی که گاهی مختصر است و به نظر می‌رسد که هنوز مطالبی ناگفته مانده است، امید من این است که دانشجویان پی‌گیر و علاقه‌مند به چند کتاب معدود اما مهم در سبک‌شناسی و تاریخ نثر رجوع کنند. اول از همه کتاب سه جلدی سبک‌شناسی اثر ادیب و شاعر بزرگ، ملک‌الشعرای بهار که به تفصیل تمام کتب نثری را که تا عصر او (حدود نیم قرن پیش) شناخته شده یا چاپ شده بود بررسی کرده است، دوم کتاب فن نثر تألیف دکتر حسین خطیبی که مفصلاً عمده کتبی را که به نثر فنی نگاشته شده‌اند مورد مطالعه قرار داده است، سوم کتاب گنجینه سخن که در آن استاد دکتر صفا مختصراً کتب نثر را بر حسب ترتیب تاریخی معرفی کرده و سپس قسمت‌هایی از هر کتاب را به عنوان نمونه ذکر کرده است و لذا این کتاب به سبب اشتغال بر نمونه‌های نثر، مهم است. همین استاد در کتاب ارزشمند خود تاریخ ادبیات در ایران وضع نثر در هر دوره را مورد بحث قرار داده است و از نشرنویسان و کتب نثر جداگانه نیز بحث کرده است. به هر حال عملی‌ترین راه برای آشنایی با سبک یک کتاب مطالعه متن خود آن کتاب است و حداقل این است که در نمونه‌هایی از نثر تأمل کنیم. من غالباً کوشیده‌ام که در دادن نمونه جوانب متعددی را رعایت کنم و مثلاً نمونه نثر، خود بحثی در مورد نگارش و سبک باشد، چنان که آرای وراوینی صاحب مرزبان‌نامه را در مورد نویسندگان نثر فنی نقل کرده‌ام تا هم نمونه نثری داده باشم و هم مطلبی در مورد سبک گفته باشم. البته نباید انتظار داشت که با خواندن

چند سطر آشنایی کامل با سبک حاصل شود، بلکه این امر تدریجی است و فی‌الواقع این مباحث باید با درس متون بیامیزد.

یک نکته مهم در مطالعات ادبی مخصوصاً سبک‌شناسی و تاریخ ادبیات آشنا بودن با تاریخ ایران است که متأسفانه در رشته ادبیات فارسی درس مستقلی ندارد. چنان‌که در کلیات سبک‌شناسی خواندید، عامل اصلی در تغییر و تحولات سبکی، انقلابات و تحولات اجتماعی، سیاسی و اقتصادی است که منجر به تغییر زندگی و فکر و نهایتاً زبان می‌شود. اصلاً فرق تاریخ ادبیات با تذکره‌نویسی و کتب رجال در همین نکته است که در تاریخ ادبیات، تحولات ادبی هماهنگ با تحولات تاریخی و اجتماعی مطرح می‌شود؛ مثلاً یکی از مسائل تاریخی ایران چه پیش از اسلام و چه بعد از اسلام حمله اقوام ترک از شرق ایران (خراسان) به ایران است: سلجوقیان، غزنویان، مغولان، تیموریان، ازبکان، چنان‌که استاد بهار به آنجا لائۀ زنبور نام نهاده است. این حملات کم و بیش باعث تغییر و تحولات در همه زمینه‌ها از جمله ادبیات می‌شده است. به قول برخی از متفکران و جامعه‌شناسان ادبیات یک مقولۀ روبنایی است نه زیربنایی؛ یعنی حیات آن در ارتباط با چگونگی مسائل اقتصادی، اجتماعی و سیاسی است. به هر حال دانشجویان باید ذهن تحلیل‌گر داشته باشند و بتوانند کم و بیش تفسیر و تحولات ادبی را با توجه به مسائل تاریخی تجزیه و تحلیل کنند. من در این زمینه‌ها کوشیده‌ام هر چند به اختصار، توجه خواننده را به عوامل مؤثر در روند تحولات ادبی — که علی‌الظاهر ربطی به ادبیات ندارند — جلب کنم. خوشبختانه کتاب بی‌نظیر سبک‌شناسی بهار در این زمینه غنی است و استاد که خود از رجال سیاسی دوران معاصر بوده است با آن ذهن وفادار حتی المقدور کوشیده است که در اکثر مواضع عوامل تاریخی مؤثر در تحولات ادبی را مطرح کند.

در همین جا ذکر این نکته ضروری است که به جای پس و پیش کردن لغات و جملات بهار (و نویسندگان دیگر) و طرح مطالب چنان‌که خواننده بپندارد که حرف من است، در اکثر موارد عین نوشته بهار را نقل کردم، زیرا اولاً باید انصاف داد که اگر آن کتاب مستطاب نبود، نوشتن این جزوه و امثال آن، به اختصار و آسانی ممکن نبود و ثانیاً دانشجویان بتوانند — در صورت علاقه — تفصیل ماجرا را از آن کتاب مستطاب تحصیل کنند.

امید است که به کمک استادان معظم و دانشجویان فاضل در تحریر مفصل این رساله، حق مطلب را ادا کنم.

میروس شمیسا

تیرماه ۱۳۷۳